

S Z E M L E

Földrajzi Értesítő 2003. LII. évf. 1–2. füzet, pp. 123–130.

A vidéki települések földrajzának fejlődése Szlovákiában¹

GABRIEL ZUBRICZKÝ²

Bevezetés

Nyugat-Európában a falusi térségek település-szemponturnak komplex vizsgálatát olyan szisztematikus rurális tudományágazatok biztosítják, mint a faluföldrajz, a faluszociológia, rurális ökömnia stb., amelyek leginkább az angol és a francia nyelvterületen terjedtek el.

Közép- és Kelet-Európában a második világháború után ilyen komplex rurális ágazatok nem fejlődtek ki. A falusi térségek problémáival a földrajz egyes ágazatai (főleg a település-, a népesség- és az agrár földrajz) foglalkoztak. Természetesen legtöbb figyelmet a vidékkel kapcsolatos témákra a településföldrajz fordított. Ezen írásunk a településföldrajz eme tudományágának a mai Szlovákia területén történő kialakulását és fejlődését kísérli meg bemutatni.

A településföldrajz kezdetei

A települések problémakörének tudományos emancipációja a földrajztudomány differenciálódásának időszakára, a 19. és a 20. sz. fordulójára tehető. Előzőleg ezzel a kérdéssel az antropogeográfia (emberföldrajz) foglalkozott. Szélesebb körű földrajzi munkák, amelyek a településekkel kapcsolatos részleteket is tartalmaztak, egyes humángeográfiai beállítottságú tudósoktól származnak, akik közül elsősorban RATZEL, F. neve – és *Antropogeographie* c. műve (1891) – érdemel említést. RATZEL, F. a falut úgy definiálja, mint házak és emberek csoportosulását, akik a településük határában húzóóó földet megművelésével foglalkoznak.

1899-ben SCHLÜTER, O. német geográfus a *Geographische Zeitschrift* nevű folyóiratban megjelentette a *Bemerkungen zur Siedlungsgeographie* c. cikket, amelyben elsőként említi a településföldrajzot önálló tudományként. Az új ágazat kutatási feladatai közé sorolja a települések elhelyezkedésének, méretének és növekedésének vizsgálatát, a települések és környezetük kapcsolatát, a települések belső struktúrájának hagyományos elemeit, formájukat és külső arculatukat, valamint a fejlődésüket befolyásoló gazdasági-történelmi és kulturális hatások tanulmányozását.

A vidéki települések földrajza elsősorban a német és a francia iskolának köszönhetően kezdte meg fejlődését. Az irányvonalról függően német (történelmi), ill. francia (komparatív) iskoláról beszélhetünk. A történelmi iskola megalapítójának MEITZENT tekintjük, aki 1895-ben adta ki *Siedlung*

¹ A cikk a Szlovák Tudományos Ösztöndíjbizottság (VEGA) 1/0032/03 sz. projektjének keretében készült.

² Szlovák Tudományos Akadémia Földrajzi Intézete. Institute of Geography, Slovak Academy of Sciences, Štefánikova 49. Bratislava.

und Agrarwesen der West- und Ostgermanen, der Kelten, Finnen, Römer und Slaven c. összegző munkáját, amely mérföldkőnek számít a vidéki települések korszerű, nem leíró jellegű tanulmányozásánál. MEITZEN, A. elsősorban a települések képződését, kialakulását, alaprajzuk fejlődésének rekonstrukcióját, lakosságát és épített környezetét vizsgálta.

A falvak alaprajztípusait különböző etnikumok jelenlétével hozta összefüggésbe (pl. a körfalut ósláv, a halmazfalut ógermán típusként tüntette fel). Tanulmányozta a falvak határait, a dűlőutakat és a területfelhasználást is. Az alaprajzok elemzésénél a tszf-i magassággal egybekötött determináltságot ugyancsak felfedezhetjük. Ebben az értelemben foglalkozik a települések zárttságával, ill. szórtságával, miközben definiálja az ún. „kolonizációs lánctelepülés”-típust is.

Bizonyos időbeli eltolódással a német iskola után megjelenik a francia humánföldrajzi irányzat, amelynek megalapítója VIDAL DE LA BLACHE, P., akit széles látókörű földrajztudósként tartanak számon. Legismertebb munkája a *Principes de Géographie Humaine* (1922). Az irányzat képviselői között DEMANGEON, A. követi, akinek tollából 1927-ben jelent meg a *La géographie de l'habitat rural* c. tanulmány, amelyben a vidéki települések tipizálásával is foglalkozott, miközben élesen elhatárolta egymástól az agglomerizációs és a szórt vidéki településeket.

Szlovákia mai területén kezdetben leginkább a német földrajzi iskola ismeretei és módszerei terjedtek el, amely összefüggésbe hozható az információk természetes diffúziójával és a nyelvi hatásokkal. Míg a német tanulmányok röviddel megjelenésük után ismertté váltak, addig a francia munkák először csak 1922-ben, a csehszlovák időszakban kerültek nyilvánosságra.

LOBOTKA, V. (1987) szerint „A német hatás ellenére az első világháború végéig a történelmi Magyarország földrajzi folyóiratában³ nem jelent meg semmiféle hír, amely tájékoztatott volna az új földrajzi tudományág kialakulásáról, amely időközben teljes mértékben beépült a földrajztudomány struktúrájába. Ellenben abban az időben a történelmi Magyarország területén már megjelentek olyan értékes történelmi és történeti földrajzi munkák (pl. WENZEL G. és CSÁNKI D. jóvoltából), amelyek egyelőre ugyan kihasználatlanul, ám kiváló kutatási alapot nyújtottak a településföldrajz számára.”

A vidéki települések szlovákiai földrajzának kezdetei (1918–1948)

A cseh geográfia által erősen befolyásolt tudományos kutatások és cikkek megjelenése Csehszlovákia megalakulásával kezdődött. Ebben az időben számos szlovákiai falusi térségről szóló munka cseh földrajztudósok tollából származott.

Az első szlovák településföldrajzos MARTINKA, J. volt, akit a német iskola ihletett. 1927-ben írta meg a *Morfologické typy slovenských osád* (A szlovák települések morfológiai típusai) c. munkáját, amely a Szlovák Múzeumi Társaság folyóiratában jelent meg. Ebben ismertette a saját felméréseken alapuló, a települések topográfiai elhelyezkedésével és alaprajzával kapcsolatos kutatási eredményeit. Megpróbálkozott a települések tipizálásával is, mely szerint Szlovákiában ötfajta falusi településtípust – egyetlen házból álló; udvarral rendelkező; szórvány-; halmaz-, valamint útifalut – különböztetett meg.

A viszonylag ismertebb geográfusok közé tartozó német A. MALASCHOFSKI 1933-ban jelentette meg a *Beiträge zur Siedlungsgeographie der Slowakei* c. tanulmányát, melyhez bizonyos értelemben kapcsolódott KRÁL, J. *Vesnická sídla v ěsposlovenské republice a zvlášti v zemi Slovenské a Podkarpatskoruské* (Csehszlovákia vidéki települései, különös tekintettel Szlovákiára és Kárpátaljára) c. monográfiája (1934) is. Empirikus jellege ellenére e munkában a településföldrajzról mint

³ A Földrajzi Közleményekben (A szerk.)

tudományról szóló elméleti fejtegetések is megtalálhatók, amelyek leginkább annak tartalmára, céljaira és módszereire vonatkoznak.

A szórványtelepüléseknek kezdetben jóval kevesebb teret szenteltek, mint a zárt településeknek. E tekintetben úttörőnek bizonyult JANŠÁK, Š. *Príspevok k štúdiu osídlenia Slovenska – obce a kopanice* (Adalék Szlovákia betelepülésének tanulmányozásához – községek és tanyák) c., 1929-ben megjelent munkája. Ez az egyetlen szlovák monográfia a két világháború közötti időszakból, amely a tanyákat úgy mutatja be, hogy a szöveges részt értékes statisztikai anyag egészíti ki, amelyekre a szerző terepi és kérdőíves felmérések alkalmával tett szert. A szlovákiai szórványtelepülésekről 1931-ben DEFFONTAINES, P. francia geográfus is megjelentetett egy monográfiát, amelyben a szórványok kialakulását a vlah (pásztor)telepítésekre vezeti vissza. Szélesebb témakörű munkáiban a szórványtelepülések kérdéskörét HROMÁDKA, J. (1943) is érintette.

A francia iskola elemeit a szlovák földrajztudományban éppen HROMÁDKA, J. honosította meg, aki párizsi tanulmányai során ismerkedett meg az ottani geográfusok műveivel. Az ott alkalmazott szintetizáló látásmód HROMÁDKÁNÁL értékes hozadékot képezett. Annak ellenére, hogy munkáinak többsége regionális földrajzi jellegű (pl. a *Zemepis Oravy – Árva földrajza*, 1934-ből, vagy a *Zemepis Slovenska – Szlovákia földrajza*, 1932-ből), a településekről szóló fejezetek a legalaposabban kidolgozottak közé tartoztak, és nagyban elősegítették a honi településföldrajz fejlődését.

HROMÁDKA, J. a falusi településekről szólva főképpen a települések tájon belüli elhelyezkedésével, ill. a faluhatárok minőségével, azon belül a terület morfológiájával, a talajokkal, a tszf-i magassággal és a kitettséggel foglalkozott. Igyekezett megtalálni a tájelemek közötti analógiákat, és ezek alapján levonni az általános következtetéseket.

Akárcsak elődei, ő sem tért ki a falvak tipizálása elől, amelyet a települések folyókhoz, utakhoz viszonyított elhelyezkedése alapján végzett el. Különbséget tesz a régi és az új kultúrterületek között. A téma szempontjából legjelentősebb munkájának a *Všeobecný zemepis Slovenska* (Szlovákia általános földrajza) mondható (1943), amelyen belül a *Vidiecke sídla* (A vidéki települések) c. fejezetben a falusi településekkel kapcsolatos kutatási módszerekről és lehetőségekről is ír.

Csehszlovák viszonylatban a két világháború közötti időszakban az egyik legjelentősebb településföldrajzi munkának ŐIKOVSKÝ, F. *Základy k sídelnímu zemipisu Ěslo-Slovenska* (Cseh-Szlovákia településföldrajzának alapjai) c. műve (1939) számít. HROMÁDKAVAL ellentétben ŐIKOVSKÝ, F. főként a német iskolára – főként MEITZEN, A.–SCHLÜTER, O.–MIELKE, R.–MALASCHOFSKY, A. írásaira – támaszkodott. Műve úttörő jellegű monográfia a volt Csehszlovákia településföldrajzában.

A munka fő részében a vidéki településeket fiziognómiai és demográfiai mutatók alapján elemezte. Figyelembe vette a falvak topográfiai elhelyezkedését, összefüggést keresett a település jellege és a faluhatár, a tszf-i magasság és a vízforrások között. Elgondolkodott a „település-inverzió”, amikor néhány kedvezőtlenebb létfeltétellel rendelkező, nagy tszf-i magasságban fekvő nagyobb méretű falura bukkant. Munkájával jelentős mértékben hozzájárult a szórványtelepülések tanulmányozásához. Elsőként figyelmeztetett arra, hogy a szórványtelepülések többsége fokozatosan, szervezetlenül és nem telepítések révén alakult ki. ŐIKOVSKÝ, F. is kísérletet tett a tipizálásra, amelynél a falvak eredetét és fejlődését helyezte előtérbe, miként az a német, történelmi iskola képviselőinél is megfigyelhető.

A településföldrajz 1948–1989 között

A második világháborút követően a földrajztudomány Európa K-i felében alkalmazkodott az új társadalmi és gazdasági körülményekhez, melynek során a helyi geográfiába is behatolnak a szovjet földrajzi iskola addigi elemei. A kommunista hatalom részben elhatárolta a tudományt az új nyugat-európai ismeretektől, másrészt cenzúrázta a beáramló információkat.

A centralizáció és az iparosítás folyamata a geográfiát a mindennapi gyakorlatot szolgáló, alkalmazott tudományok közé szorította. A kollektivizálással, a centralizációval és az iparosítással függött össze a fokozódó urbanizáció, amely egyben a településföldrajz legfőbb kutatási tárgyává vált. Ezzel párhuzamosan viszont a vidéki települések vizsgálata háttérbe szorult. A második világháború előtti fizionómiai irányzat veszített népszerűségéből és jelentőségéből.

Az adott helyzetben azok a geográfusok, akik a falusi térségek kérdéskörével kívántak foglalkozni, az adott szűkös keretek között, megfelelő témát kellett, hogy keressenek. A vidékről szóló ismereteket az akkori rendszer a terület- és településfejlesztés, ill. -tervezés során kívánta felhasználni. BAŠOVSKÝ, O. elismerte, hogy a faluföldrajz sokat veszített jelentőségéből a városok földrajzával szemben (BAŠOVSKÝ, O.–MLÁDEK, J., 1985).

A szlovák regionális földrajzi tanulmányokban és monográfiákban a rurális kérdéskör általában a „Vidéki települések”, ill. a, „Települések” fejezetek kapcsán került szóba. A népesség vizsgálatánál többnyire említést tettek a városi és a falusi lakosságról, de legtöbbször nem különválasztva, hanem együttesen, az egész népesség részeként elemezték a két népességföldrajzi kategóriát.

A falusi térségekkel a legterjedelmesebben a *Slovensko 3, 1/4. I.* (Szlovákia 3, A nép I.) c. műben VEREŠÍK, J. foglalkozott (1974). Fontos információkkal szolgált főképpen a szórványtelepülésekről, azok típusairól, elhelyezkedésükről, a háború utáni változásairól, a tanyavilágról, az ott élő népesség összetételéről, sőt, életmódjáról. A zárt településeket elhelyezkedésük, a természeti környezettel kialakított viszonyuk alapján értékeli, tipológiájukat nagyságuk, alaprajzuk, gazdasági irányultságuk és központi szerepük határozta meg.

Ebben az időszakban a témakör szempontjából a legjelentősebb kutatási irányzatot a falusi települések tipológiája képezte, amely különböző kritériumokra épült. Több tanulmány szabadon kapcsolódott HETTNER 1902-ben megjelent írásához, amelyben nyilvánosságra hozta saját, gazdasági kritériumokon alapuló településtipológiáját.

Klasszikus műveknek számítanak FEKETE, Š. *Typy vidieckeho osídlenia na Slovensku* (Szlovákia vidéki településeinek típusai) (1947); *Die Siedlungsformenkarte der Slowakei* (1948), valamint LÁZNIĚKA, Z. *Typy venkovského osídlení v Československu* (Csehszlovákia vidéki településeinek típusai) (1956) c. írásai. Szlovákiában 1970-ben jelent meg BAŠOVSKÝ, O. *Funkcionálna klasifikácia sídiel Oravy* (Árva településeinek funkcionális osztályozása), 1985-ben pedig a *Funkčná štruktúra obcí okresov Juhoslovenskej kotliny v roku 1980* (A Dél-szlovákiai-medence járásaiiban található községek funkcionális szerkezete 1980-ban) c. tanulmánya. IVANIĚKA, K.–MLÁDEK, J.–ZELENSKÁ, A. *Funktional Types of Country Settlements in Slovakia* (1966) c. munkájukban kidolgozták Szlovákia vidéki településeinek felosztását a népesség gazdasági aktivitása és az aktív népesség foglalkozási összetétele alapján. VEREŠÍK, J. a *Slovensko 3* (Szlovákia 3) c. monográfiában megalkotta a községek társadalmi rétegződés szerinti típusait. E tekintetben fontos tanulmány még ANDERLE, A. *Socio-ekonomická povaha venkovských sídiel ĚSSR* (Csehszlovákia vidéki településeinek társadalmi-gazdasági jellege) címmel 1978-ban megjelent munkája is.

A kifejezetten vidéki témával foglalkozó munkák a szórványtelepülésekről szóltak vagy községekről szóló monográfiáiban jelentek meg. LUKNIŠ, M. főként a gömöri szórványtelepülésekkel foglalkozott a *Devianska kolonizácia v Gemeri* (A gyetvai telepítések Gömörben) c., (1950), ill. *Kopaničarske osídlenie v Gemeri* (A gömöri szórványtelepülések) c. (1980) tanulmányaiban.

Szlovákia szórványtelepüléseinek keletkezéséről (azon belül főként az Erdőhátról) olvashatunk MÉSÁROŠ, J. (1962), valamint a szórványtelepülések háború utáni helyzetéről ŠPIĚAR, E. (1967) munkáiban. A Miavai-dombság kömyékén kialakult tanyák és szórványtelepülések történelmi összefüggéseivel HORVÁTH, P. (1979) foglalkozott. Ugyancsak a szórványtelepülésekről jelent meg írása Š. JANŠÁKNAK (1967). A Fehér-Kárpátok szórványtelepüléseit a Trencsényi járás területén belül POZDIŠOVSKÝ, Š. (1976) tanulmányozta. A jelenleg is aktív földrajzos generáció tagjai közül LAUKO, V. jelentetett meg egy tanulmányt a Miavai-dombság szórványtelepüléseiről (1985), ezenkívül HUBA, M. (1989, 1990) és ŠPIĚAK, P. (1998) publikált Szlovákia ilyen típusú településeinek keletkezésével, állapotával és perspektíváival kapcsolatban.

Sajátos műveknek mondhatók a vidéki településekről és községekről szóló monográfiák. Közülük jó néhány nem felel meg a tudományos követelményeknek, mivel községi krónikák alapján, népszerű stílusban íródtak. A falvakról szóló tudományos monográfiák közül kiemelkedik a neves szlovák geográfus, Lukniš, M. két műve, a Jakubiany (Szepesjakabfalva) 1946-ból és a *Geografia krajiny Jura pri Bratislave* (Pozsonyszentgyörgy földrajza) 1977-ből, amelyek felülemelkedve a településföldrajz problematikáján, a községeket bemutató komplex munkának nevezhető. Az említettekhez csatlakozik FEKETE, Š. *Tri prímestské osady na pravom brehu Dunaja pri Bratislave* (Három városkörnyéki település a Duna jobb partján, Pozsonynál) c. tanulmánya (1947). Az újabb kiadású munkák közül KOLLÁR, D. *Majcichov* (Majtény) c. monográfiája (1996) említhető meg.

A vidéki települések földrajza 1989 után

Az 1990-es években újradefiniálódott a vidék fogalma és előtérbe kerültek a szociális, ökológiai, ill. regionális témák. A szerzők új, főként az angolszász faluföldrajzi iskolára támaszkodó generációjára inspirálóan hatottak pl. ILBERY, B. (1998), ROBINSON, G. M. (1998) és mások munkái.

Az ipari korszak klasszikus elszigetelt községének modellje érvényét veszítette. A Szlovák Köztársaság népességének jelenlegi gazdasági összetétele elárulja, hogy a mezőgazdaságban mindössze a gazdaságilag aktív vidéki népesség ötöde, míg az iparban csaknem harmada tevékenykedik.

A múltban a falut könnyebb volt meghatározni vagy megkülönböztetni a várostól. A szemléletmód formájának és tartalmának megváltozása következtében azonban manapság még a „vidék” definiálása sem könnyű. Szerintünk Szlovákiában az urbanizáció „valódi” mértéke alacsonyabb, vagyis a városokban kevesebb ember él, mint azt a statisztikák (a városi jogállású településeken élő népesség száma alapján) tükrözik. Ha külön összeadnánk a városokhoz csatolt falvak népességét, akkor azt talánnánk, hogy ez a lakosság szám még mindig a „városi” lakosság 5%-át teszi ki, annak ellenére, hogy a falvak városoktól való leszakadási, önállósulási hulláma már 1989 után megindult. Vagyis a fenti módon „tisztított” adatok valósabb képet mutatnának a városi-falusi népesség jelenlegi arányairól. A kísérleti elemzés során, ahol a „vidékiség” néhány kritériumát alkalmaztuk (a családi házak túlsúlya, a település távolsága a város peremétől, stb.), megállapítottuk, hogy ilyenformán a városi népesség aránya a jelenlegi 56,7%-ról 52,1%-ra csökkenne (ZUBRICZKÝ, G. 1999). Megemlítendő, hogy a községekre vonatkozóan az 1990–1998 között bekövetkezett területi változásokkal SLAVÍK, V. (1998) foglalkozott.

A népességről szóló munkák közül megemlíthető MLÁDEK, J. *Demogeografia* c. monográfiája (1998), amelyben KOREC, P. szélesebb teret szentel a vidéki népesség 1869-től 1996-ig történő számbeli alakulásának. PODOLÁK, P. (1999), csakúgy, mint BEZÁK, A. (1998) és ZUBRICZKÝ, G. (2003) az 500 főnél kisebb települések népességfejlődését vizsgálta az utolsó három évtizedben. BEZÁK, A. (1998) a legújabb fejlődésről a következőket írta: „úgy tűnik, 1990 után alapvető fordulat következett be a szlovákiai populáció mindkét (a városi és a falusi) összetevője növekedésének dinamikájában.” Bár állítása szerint úgy tűnhet, hogy Szlovákia a népesség dekoncentrációjának állapotába ért, ez egyelőre csak időleges, rövidtávú változás, amely a szlovák társadalom átalakulásának a következménye. „Ellenurbanizációról” vagy dezurbanizációról tehát még szó sincs.

A vidékről való elvándorlás lelassulása, megszűnése sok falusi területen feltehetően a demográfiai források kimerülésének volt köszönhető, vagyis voltak olyan települések, ahol már egyszerűen nem volt olyan lakos, aki a városokba költözzön. Máshol a népességnek az életér minőségével kapcsolatos preferenciájának megváltozása eredményezte a falu-város migráció intenzitásának és irányának megváltozását, ámbar számos család problémás gazdasági helyzetére való tekintettel ez a folyamat valószínűleg majd csak a közeljövőben válik egyre jobban megfigyelhetővé (PODOLÁK, P. 1999). A tények ismeretében mindenesetre meglehetősen, hogy az ENSZ demográfus-

sai a 20. sz. 90-es éveinek végén azt prognosztizálták, hogy 2010-ben Szlovákia lakosságának mindössze 21,5%-a fog majd falvakban élni.

A falusi régiók tanulmányozásánál is érezni lehet az „antikapalista” beállítottságú posztmodernizmus hatását. Az 1990-es évek második felében Szlovákiában is kialakult a geográfusok azon csoportja (pl. HUBA, M.–IRA, V.–SPIŠIAK, P.–KOLLÁR, D.), akik a fenntartható fejlődés problematikájával foglalkoztak. Munkáik közül kiemelhetjük HUBA, M.–IRA, V. 2000-ben megjelent *Stratégia rozvoja vo vybraných regiónoch* (Kiválasztott régiók fejlődési stratégiája) és SPIŠIAK, P. szintén 2000-ben írt *Udrateľnosť rurálnych systémov – teoreticko-metodologické aspekty* (A rurális rendszerek fenntarthatósága – elméleti-módszertani aspektusok) c. tanulmányait.

A regionális földrajznak a falukutatásban betöltött szerepére mutatott rá DRGOŠA, V.–DUBCOVÁ, A.–KRAMÁREKOVÁ, H. (1999). KOLLÁR, D. a Fehér-Kárpátokban élő falusi népesség alapvető életszükségleteit megfigyelve szociális és viselkedési („behaviorális”) kérdéseket taglalt, és P. SPIŠIAKKAL együtt (1995) a népességnek a saját községéhez, ill. a Fehér-Kárpátok régiójához fűződő viszonyát elemezte. BARAN, V. (1999), ill. GAJDOŠ, A. (2000) a Zólyomi-medencében és a Garam felső folyásánál a településhálózat átalakulását és a településfejlődés lehetséges jövőbeli trendjeit vizsgálta. Ugyanakkor e sorok írójának több munkája foglalkozik a Szlovákia vidéki településeinek átalakulásával és fejlődési perspektíváival (ZUBRICZKÝ, G., 1994, 1998, 1999c, 2000a, 2000b).

Összegzés

Amellett, hogy Szlovákia területén mindmáig megfigyelhető a rurális jegyeknek az urbánus jegyekkel szembeni túlsúlya, az itteni vidéki térségek vizsgálata legalább két szempontból jelentős: a vidéki települések (földterületükkel együtt) az ország területének 9/10 részét alkotják, ill. a vidék, mint a város alternatívája, még mindig a lakosság csaknem felének nyújt otthont. Miközben Nyugat-Európa államaiban egyre erősödnek a vidéket érintő transzformációs folyamatok, amelyeknek az ottani tudomány kellő figyelmet szentel, addig Szlovákiában ezek a folyamatok jobbra csak a jövőben várhatók. A vidék és a falvak átalakulása bizonyára Szlovákia jövőbeli fejlődésének egyik kulcskérdése lesz. Reményeink szerint a vidéki települések ezért ismét a honi geográfia vonzó kutatási tárgyává fognak majd válni.

IRODALOM

- ANDERLE, A. 1978. Sociálne-ekonomická povaha venkovských sídel ĚSSR. – SĚSSZ, 83. 4. Praha, pp. 245–257.
- BARAN, V. 1999. The settlement structure of Zvolen Hollow and the Development Trends. – AFRNUC, Geographica, No.2/II. UK. Bratislava, pp. 191–202.
- BAŠOVSKÝ, O. 1970. Funkcionálna klasifikácia sídiel Oravy. – In: Facultas pedagogica Tyrnaviensis, Přírodní vedy, Geografia 1, Bratislava
- BAŠOVSKÝ, O. 1985. Funkčnà štruktúra obcí okresov Juhoslovenskej kotliny v roku 1980. – AFRNUC, Geographica, 28. Bratislava
- BAŠOVSKÝ, O.–MLÁDEK, J. 1985. Geografia obyvateľstva a sídiel. Univerzita Komenského. – Bratislava.
- BEZÁK, A. 1998. Dynamika rastu mestského a vidieckeho obyvateľstva na Slovensku v období 1970 – 1995. Geografické informácie 5. Nitra, pp. 8–17.
- DEFFONTAINES, P. 1924–1931. Un type de peuplement dispersé en Slovaquie. – Sborník archeol. a národop. odboru Slov. vlastived. múzea v Bratislave.

- DEMANGEON, A. 1927. La géographie de l'habitat rural. – *Annales de Géographie* 36, Paris.
- DRGOŇA, V.–DUBCOVÁ, A.–KRAMÁREKOVÁ, H. 1999. Využitie regionálnej geografie vo výskume vidieckej krajiny – teória a praktické aplikácie. – In: MINÁR, J.–TRIZNA, M (ed.): Teoreticko-metodologické problémy geografie, príbuzných disciplín a ich aplikácie. Univerzita Komenského, Bratislava, pp. 167–172.
- FEKETE, Š. 1947a. Tri prímestské osady na pravom brehu Dunaja pri Bratislave. – SAVU, Bratislava
- FEKETE, Š. 1947b. Typy vidieckeho osídlenia na Slovensku. – SAVU, Bratislava.
- FEKETE, Š. 1948. Die Siedlungsformenkarte der Slowakei. – *Geogr. Helvetica*, 3, pp. 114–129.
- GAJDOŠ, A. 2000. Transformačné zmeny regionálnych štruktúr vidieckej krajiny Horehronia v 20. storočí. – *Geografické štúdie*, 7. Nitra, pp. 77–82.
- HORVÁTH, P. 1979. Vývoj kopaníc a kopaničiarskeho osídlenia oblasti Myjavskej pahorkatiny do konca 18. storočia. – *Historické štúdie* 23. Bratislava.
- HROMÁDKA, J. 1943. Všeobecný zemepis Slovenska. – SAVU, Bratislava.
- HUBA, M. 1989. O niektorých otázkach genézy a súčasného stavu kopaničiarskeho osídlenia na území SSR. – *Geogr. čas.* 41. 2. pp. 138–157.
- HUBA, M. 1990. O perspektívach kopaničiarskeho osídlenia a kopaničiarskej krajiny na území Slovenskej republiky. – *Geogr. čas.* 42. 2. pp. 113–133.
- HUBA, M.–IRA, V. 2000. Stratégia trvalo udržateľného rozvoja vo vybraných regiónoch. – STU/SROV. Bratislava.
- ILBERY, B. 1998. *The Geography of Rural Change*. – Addison Wesley Longman Ltd., Harlow, 314 p.
- IVANIČKA, K.–MLÁDEK, J.–ZELENSKÁ, A. 1966. Funkcional types of Country Settlements in Slovakia. – AGetG UC, Geographica, 6. Bratislava.
- JANŠÁK, Š. 1929. Príspevok k štúdiu osídlenia Slovenska. Obce a kopanice. – *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 33. Turč. Sv. Martin, pp. 93–111.
- JANŠÁK, Š. 1967. O kopaničiarskom osídlení na Slovensku. – *Vlastivedný časopis*, 16. 1, Bratislava.
- KOLLÁR, D.–SPIŠIAK, P. 1995. Vzťah obyvateľstva ku vlastnej obci a ku skúmanému územiu. – STU/Biele Karpaty, Trenčín.
- KOLLÁR, D. 1996. Majcichov. – *Obecný úrad Majcichov*.
- KRÁL, J. 1934. Vesnická sídla v Ďeskoslovenské republice a zvláští v zemi Slovenské a Podkarpatskoruské. – *Zbírka prac, poswiecony Eugenjuszowi Romerowi, Lwów*.
- LAUKO, V. 1985. Vývoj a transformácia kopaničiarskeho osídlenia Myjavskej pahorkatiny. – AFRNUC, Geographica, 25. Bratislava, pp. 35–52.
- LÁZNIČKA, Z. 1956. Typy venkovského osídlení v Ďeskoslovensku. – ĎSAV, Brno.
- LOBOTKA, V. 1987. Vznik a počiatky geografie vidieckych sídiel na Slovensku. – AFRNUC, Geographica 26. pp. 81–98.
- LUKNIŠ, M. 1946. Jakubiany. – AFRNUC, Práce geografického ústavu, Bratislava.
- LUKNIŠ, M. 1950. Detviaska kolonizácia v Gemeri. – ĎSAV, Bratislava.
- LUKNIŠ, M. 1977. Geografia krajiny Jura pri Bratislave. – Univerzita Komenského, Bratislava.
- LUKNIŠ, M. 1980. Kopaničiarske osídlenie v Gemeri. – *Slovenský narodopis*, 28, 1, pp. 411–50.
- MALASCHOFSKY, A. 1933. Beiträge zur Siedlungsgeographie der Slowakei. – *Südost Forschungen* 6. pp. 167–176.
- MARTINKA, J. 1927. Morfológické typy osád na Slovensku. – *Sborník Muz. slov. spoločnosti*, 21. pp. 23–40.
- MEITZEN, A. 1895. *Siedlung und Agrarwesen der West- und Ostgermanen, der Kelten, Finnen, Römer und Slaven*. – Bd. 1–3. Berlin.
- MÉSÁROŠ, J. 1962. Otázka kopaníc na Záhorí po zrušení poddanstva. – *Vlastivedný časopis*, 11. 1, Bratislava.
- MLÁDEK, J. ed. 1998. *Demogeografia Slovenska*. – UK, Bratislava.

- PODOLÁK, P. 1999. Populačný vývoj vidieckych sídiel Slovenska. – *Folia Geographica*, 3. Prešov, pp. 67–72.
- POZDIŠOVSKÝ, Š. 1976. Bielokarpatské kopanice v Trenčianskom okrese. – Vlastivedný zborník múzeí Západoslovenského kraja, Obzor, Bratislava.
- RATZEL, F. 1891. *Antropogeographie*, Bd. II. – Stuttgart.
- ROBINSON, G. M. 1998. *Conflict and Change in the countryside*. – John Wiley & Sons. Chichester. United Kingdom, 483 p.
- ŔÍKOVSKÝ, F. 1939. Základy k sídelnému zeměpisu Ěsko-Slovenska. – Spisy odboru Ěs. spol. zeměpisné v Brne, řad B, 5.
- SCHLÜTER, O. 1899. Bemerkungen zur Siedlungsgeographie. – *Geographische Zeitschrift* 5.
- SITÁR, E. 1967. Kopaničarske osídlenie na Slovensku. – Vlastivedný časopis, 16. 3. Bratislava.
- SLAVÍK, V. 1998. Územné zmeny obcí v transformačnej etape 1990–1998. – *AFRNUC, Geographica*, 41. UK, Bratislava. pp. 137–154.
- SPIŠIAK, P. 1998. Vývoj obyvateľstva v kopaničarskom osídlení Slovenska. – *Geografické informácie* 5, Nitra, pp. 18–25.
- SPIŠIAK, P. 2000. Udržateľnosť rurálnych systémov teoreticko-metodologické aspekty. – *Geografické štúdie*, 7. UKF. Nitra. pp. 286–294.
- VEREŠÍK, J. 1974. Geografia sídiel Slovenska. – In: *Slovensko* 3, řad, I. čas, Obzor, Bratislava, pp. 458–644.
- VIDAL DE LA BLACHE, P. 1922. *Principes de le Géographie Humaine*. – Paris.
- ZUBRICZKÝ, G. 1994. Perspectives of rural settlement in Slovakia from viewpoint of life quality. – *AFRNUC, Geographica*, 34. pp. 163–171.
- ZUBRICZKÝ, G. 1998. Segregácia rómskeho obyvateľstva vo vidieckych obciach Slovenska. – *AFRNUC, Geographica*, 41. pp. 113–122.
- ZUBRICZKÝ, G. 1999. Position of Rural Settlement in Regional Structure of Slovakia. – *AFRNUC, Geographica*, No 2/II. UK, Bratislava, pp. 287–296.
- ZUBRICZKÝ, G. 2000a. Restructuring the Rural Landscapes in Slovakia. – *EGEA Magazine*, 2, EGEA Marburg and Utrecht. pp. 5–10.
- ZUBRICZKÝ, G. 2000b. Hrozí prečudnenie vidieka? – In: *Geografické štúdie* 7, Stredoeurópsky priestor. Geografia v kontexte nového regionálneho rozvoja. Nitra, pp. 316–322.
- ZUBRICZKÝ, G. 2003. Rurálna geografia. Vysokoškolské učebné texty. – *Mapa Slovakia, Škola*, sr. o. Bratislava, 64 p.